

mām. Taču EA III neakcentē kādas specifiskas nianšes, koncentrējoties uz vēsturiskā perioda vadlīnijām. Kā jau vairākkārt minēju, grāmata lielā mērā atspoguļo arī Latvijas vēsturi vai vismaz daļas no Latvijas vēsturi. Mūs tieši neskar tikai Sāmsalas vēsture (atskaitot hercoga Magnusa periodu), kura bija un palika Dānijas pakļautībā līdz pašam 17. gadsimta vidum.

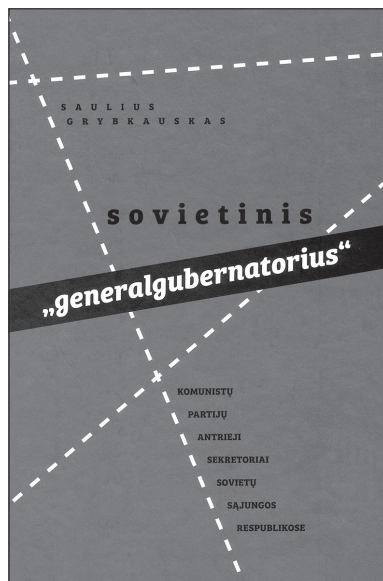
Viena gruntīga (Latvijas) vēstures grāmata.

Galvenais redaktors *Enn Kūng* izmanto šo iespēju vēlreiz pateikties Latvijas kolēģiem – vēsturniekiem, kuri palīdzēja apgādāt izdevumu ar ilustrācijām – pārsteidzoši, bet Igaunijas arhīvos un muzejos no zviedru laikiem saglabājies ļoti maz ilustratīva materiāla, vēl mazāk nekā Latvijā.

Daina Jūristo

Saulius Grybkauskas.
Sovietinis
“generalgubernatorius”:
Komunistu partiju antrieji sekretoriai Sovietų Sąjungos respublikose [Padomju “ģenerālgubernators”:
padomju savienoto republiku komunistiskās partijas otrie sekretāri]. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.
388 p.: iliustr.

Pētījumos par Padomju Savienības nacionālo republiku vēsturi otro sekretāru institūts – Maskavas “acis un ausis”, “ģenerālgubernatori” vienmēr tiek pieminēti, lai gan nereti tas tiek darīts visai pavirši. Lietuviešu vēsturnieks Sauļus Grībkauskas norāda, ka patiesībā konkrētu pētījumu par šo jautājumu ir maz, turklāt var uzdot jautājumu, vai priekšstats par visvareno otro sekretāru patiesībā nav mīts, kurš īpaši populārs bija *perestroikas* laikā, kad republiku nomenklatūrai bija izdevīgi uz Maskavas vietvalža rēķina atbrīvoties no

atbildības. Viņa grāmatas mērķis ir dekonstruēt otrā sekretāra mītu un parādīt, kāda bija viņu reālā loma republiku politikas īstenošanā. Pētījums balstās uz Maskavas, Baltijas republiku, Baltkrievijas, Gruzijas, Kazahstānas un Hūvera institūta arhīvu materiālu bāzi, kā arī uz intervijām ar bijušajiem otrajiem sekretāriem, to skaitā ar Vitāliju Soboļevu – LKP CK otro sekretāru 1986.–1990. gadā, kā arī ar citiem augstākās kompartijas nomenklatūras pārstāvjiem, tostarp Eduardu Ševardnadzi un Aļģirdu Brazausku. Grāmatā liela uzmanība pievērsta vēl vienam Latvijas vēsturē svarīgam personāžam – Nikolajam Beluham, kurš šajā amatā Latvijā bija gandrīz 15 gadus – no 1963. gada marta līdz 1978. gada janvārim – un šajā ziņā bija rekordists visu PSRS otro sekretāru vidū.

Lai gan var rasties iespaids, ka otrā sekretāra institūts PSRS bija radies jau tās pirmsākumos, patiesībā tas bija samērā vēls jaunievedums, tas radās tikai 1955. gadā un, kā norāda S. Grībkausks, nozīmēja jaunu stadiju republiku un “centra” attiecībās. Tomēr šis institūts neradās tukšā vietā, tas absorbēja iepriekšējo impēriskās kontroles pieredzi pār perifēriju, tajā skaitā pieredzi, kas bija gūta Baltijas republiku pārvaldē, kur no Maskavas atsūtītā otrā sekretāra institūts vairāk vai mazāk konsekventi pastāvēja jau 1944.–1953. gadā. Tādējādi zināma pieredze bija uzkrāta, tomēr vienlaicīgi Staļina laikā tika pielietoti arī citi Maskavas kontroles mehānismi, piemēram, VK(b)P CK Latvijas, Lietuvas un Igaunijas biroji 1944.–1947. gadā, kuru vadītājus daudz lielākā mērā nekā otro sekretāru šajā laikā var nosaukt par Maskavas “gubernatoriem”, jo tie kontrolēja Baltijas republikas daudz ciešāk. Otrā sekretāra institūts faktiski bija minēto biroju tiešs mantinieks, taču, kā uzsver S. Grībkausks, pastāvēja būtiska atšķirība – tas nebija oficiāli nodibināts, nav izdevies atrast nevienu dokumentu, kas to apstiprinātu. Tomēr 1955. gadā Maskava iecēla savus pārstāvjus šajos amatos visās republikās, izņemot trīs slāvu republikas (Krieviju, Ukrainu un Baltkrieviju). Autors uzskata, ka šī politika izrietēja no vairākiem Ņ. Hruščova apsvērumiem. Viņam bija pamats neuzticēties republiku pirmajiem sekretāriem, kuri pārsvarā bija darbojušies jau J. Staļina laikā. Turklāt otrā sekretāra izvēle no vietējās republiku nomenklatūras bija sakompromitēta tādēļ, ka nacionālie kadri 1953. gadā šajā amatā bija iecelti pēc L. Berijas iniciatīvas. Lēmumu nosūtīt uz republikām Maskavas “kadrus” varēja ietekmēt arī gatavošanās destalinizācijai un bailes no nacionālisma republikās.

S. Grībkausks parāda, ka otrie sekretāri bija saistīti ar PSKP CK Partijas organizatoriskā darba nodaļu – pārsvarā tie iepriekš bija šīs noda-

ļas augsta ranga darbinieki. Jāatzīmē, ka vadošie amati šajā nodaļā bija rezervēti slāvu tautību cilvēkiem. Ja “nacionāļi” tika uzaicināti strādāt šajā nodaļā, viņi nekad nenodarbojās ar savām republikām, turklāt nekad neieņēma sektoru vadītāju un nodaļas vadītāju un vadītāju vietnieku amatus. Viņi varēja būt tikai instruktori, bet šis amats bija pārāk zems, lai kļūtu par otro sekretāru. Tā kā atbilstošas kvalifikācijas PSKP CK aparāta cilvēku trūka, dažkārt šajā amatā iecēla arī Krievijas apgabalu funkcionārus un reizēm pat krievus no republikām. Viena grāmatas nodaļa ir veltīta otrā sekretāra kolektīvajam portretam, un tā labi parāda, kādi faktori bija noteicošie kandidātu izvēlē.

Lai gan vietējā republiku nomenklatūra bija neapmierināta ar otrā sekretāra institūtu, faktiski tam bija svarīga loma vietējās nomenklatūras saliedēšanā, kā arī tas bija republikas nomenklatūras zināmas autonomijas priekšnoteikums. Īpaša vieta grāmatā ir Latvijas materiāliem, jo arhīvā ir pieejamas LKP CK biroja un sekretariāta sēžu stenogrammas, kas ļauj spriest par to, ko runāja aiz slēgtām durvīm. Autors pamatīgi analizē N. Beluhas runas un izdara secinājumu, ka nacionālisms bija viens no galvenajiem viņa rūpju objektiem, turklāt bīstamāks par pretpadomju izpausmēm.

Otrais sekretārs bija ne tikai Maskavas informētājs par notiekošo republikā, viņš bija arī svarīgs komunikācijas kanāls, kas ļāva saprast vietējai nomenklatūrai, kādas ir Maskavas politikas tendences. Izbalsojot Filipu Kašņikovu 1958. gadā un viņa vietā ievēlējot Vili Krūmiņu, Latvijas nomenklatūra pazaudēja svarīgu informācijas kanālu. Otrais sekretārs bija tas, kuram bija tiesības un pienākums interpretēt un komentēt aktuālo Maskavas politisko diskursu, padarīt to saprotamu vietējai nomenklatūrai. Priekšstats par otro sekretāru kā “ģenerālgubernatoru”, respektīvi, Maskavas atsūtītu uzraugu, neņem vērā to, ka viņš bija daļa no republikas nomenklatūras un tādējādi bija ieinteresēts tās interešu aizstāvēšanā. Tomēr otrā sekretāra loma bija īpaša, pēc sava statusa viņš atradās augstāk par citiem partijas CK sekretāriem, jo viņu (tāpat kā pirmo sekretāru) kopš 1959. gada amatā apstiprināja PSKP CK Politbirojs. Aplūkojot plaši izplatīto uzskatu, ka otrā sekretāra statuss bija augstāks nekā pirmajam sekretāram, autors nonāk pie secinājuma, ka patiesībā viņam bija jāprot sastrādāties ar pirmo sekretāru. Uzņemoties Maskavas sodošās rokas funkciju, otrais sekretārs deva iespēju pirmajam sekretāram likt saprast republikas funkcionāriem, ka pakļaušanās Maskavas gribai ir vienīgā iespēja. Grāmatā ir sīkāk aplūkotas arī otro sekretāru personīgās attiecības ar republikas augstākajām amatpersonām

Lietuvā un Latvijā. Latvijas gadījumā tas ir N. Beluha. Interesanti, ka gan Latvijas, gan arī Lietuvas gadījumā otrajiem sekretāriem bija labas attiecības ar lielo rūpniecības uzņēmumu vadību, bet ar CK sekretāriem lauksaimniecības jautājumos tās bija saspringtas.

S. Grībkauska grāmata faktiski ir pirmais tik plašs pētījums par otrā sekretāra institūta lomu Padomju Savienībā, un tā būtu ārkārtīgi noderīga visiem, kas nodarbojas ar padomju perioda vēsturi. Ļoti jācer, ka tā tiks tulkota angļu vai krievu valodā un būs pieejama plašākam interesentu un speciālistu lokam.

Grāmata ir labs piemērs tam, ka laba sociālo zinātņu pētījumu, metožu un terminoloģijas pārzināšana ne tikai netraucē vēstures pētniecībai, bet tieši otrādi – ļauj atklāt tādus problēmas aspektus, kas “tīram” vēsturniekam būtu paslīdējuši garām. Protams, sociālo zinātņu metodes ir auglīgas tikai tad, ja tās balstās uz kvalitatīvu un plašu avotu bāzi. Recenzējamā grāmata ir tas laimīgais gadījums, kad visas vienādojuma daļas ir labā līdzsvarā.

Daina Bleiere